

BANDIETEN, TE WAPEN!

Nederlandse partizanen in Italië in de Tweede Wereldoorlog

Rende van de Kamp

Eerste druk, juni 2020

Quo Vadis Uitgeverij
Postbus 1027
6501 BA Nijmegen
The Netherlands
Tel: 0031 (0)24-3243653
Website: www.qvuitgeverij.nl
E-mail: info@qvuitgeverij.nl

Foto cover: Onbekende partizanen in de omgeving van regio Montefiorino. Foto: Olimpio en Aldo Corti/Collectie Andrea Guidi

Foto auteur: Birgit de Roij

Vormgeving: Anima Vormgeving en Communicatie, Nijmegen

Eindredactie: Lardenoye Journalistieke Producties (LJP), Nijmegen

Druk: Hendrix de Meesterdrukkers, Peer

ISBN 978-94-92435-170

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De auteurs en QV Uitgeverij hebben getracht alle rechthebbenden van het illustratiemateriaal te achterhalen. Mochten personen desondanks van mening zijn dat de rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij zich wenden tot de uitgeverij.

© Rende van de Kamp/ Quo Vadis Uitgeverij

INHOUD

Voorwoord	6
Inleiding	8
Hoofdstuk 1.	
Italië tijdens de Tweede Wereldoorlog	11
Strijdtoneel Italië	11
Italiaans verzet tegen de Duitsers	15
De partizanen, een allegaartje	17
Verschillen tussen partizanen	19
Het nut van het Italiaanse verzet	20
De Duitse reactie op de partizanen	22
Hoofdstuk 2.	
Nederlandse partizanen in Italië	26
Engelandvaarders, collaborateurs en communisten	26
Werving voor de Duitse krijgsmacht	27
Motivatie voor dienstneming bij de vijand	32
Van Nederland via kampen in Zwitserland naar Italië	41
Van Italiaanse naar Nederlandse kampen	44
Werving voor Nederlands-Indië	45
Hoofdstuk 3.	
Partizanen in Rome	48
Italiaanse capitulatie en groeiend verzet	48
De rol van het Vaticaan en de Nederlandse pater Musters	50
Hoofdstuk 4.	
Trentino Alto-Adige (Trentino Zuid-Tirol)	55
Korte geschiedenis	55
Oorlogsmoeheid en Duitse bezetting	56
Zuidtiroler partizanen	58
Nederlandse partizanen	59

Hoofdstuk 5.

Ligurië

65

De eerste partizanen	65
Nederlandse partizanen	66
Een verloren geraakte partizaan	69
Onbekende Nederlandse doden	70
Bijzondere Nederlandse partizanen	72
Zware gevechten, oprukkende Geallieerden en bevrijding	77

Hoofdstuk 6.

Veneto en Friuli-Venezia Giulia

79

Niet zo geschikt voor guerilla-oorlogsvoering	79
Een vrije partizanenrepubliek	80
Oorlogsmisdaden en de rol van Joegoslavië	82
Nederlandse partizanen	83

Hoofdstuk 7.

Emilia-Romagna en Toscane

88

De eerste aanvallen van partizanen op Duitsers	88
Escalatie en oorlogsmisdaden door Italianen en Duitsers	90
Rotterdamse partizanen	91
Onbekend gebleven Nederlandse partizanen	92
De dood van een Nederlander in een Italiaans hospitaal	93
Ontsnapte geallieerde soldaten bij de partizanen	95
Engelandvaarder Frits Snapper	98
Duitse oorlogsmisdaden	101
Reorganisatie bij de partizanen	102
Een nieuwe opdracht voor Snapper	105
Onenigheid bij de partizanen	107
Snapper wordt verbindingsofficier	108
De Britse Special Air Service helpt	109
Een Wehrmachtsoldaat uit Haaksbergen loopt over	112
Een Limburgse Luftwaffe-soldaat wordt partizaan	115

Hoofdstuk 8.	
Umbrië en Le Marche	120
Twee Engelandvaarders uit Nederland	120
Een Nederlands psycholoog als partizanenleider	122
Een Nederlands fotomodel in de gevangenis wegens spionage	128
Een Nederlandse chauffeur in dienst van de Duitsers loopt over	129
Hoofdstuk 9.	
Lombardia	130
Verschillende partizanenbewegingen	130
Walter de Hoog	131
Een belangrijk verzetsleider overlegt in het geheim met de Amerikanen	133
Walter de Hoog als gevangene op weg naar Mauthausen	135
Nederlanders melden zich aan bij de partizanen	136
Hoofdstuk 10.	
Piëmont en Valle D'Aosta	140
Snelle Duitse reactie na de Italiaanse capitulatie	140
Buitenlandse partizanen	141
Een vrije partizanenrepubliek	142
Partizanenacties en Duitse represailles	143
Een Nederlandse Engelandvaarder bij de bevrijding van Turijn	146
Andere Nederlandse partizanen	149
Hoofdstuk 11.	
Biografieën van Nederlandse partizanen	153
Namenregister	206
Literatuurlijst	209
Eindnoten	211
Dankwoord	123

VOORWOORD

Er is geen oorlog waarover in Nederland meer geschreven is dan de Tweede Wereldoorlog. Toch is er 75 jaar na dato nog steeds onontgonnen terrein. Dat geldt zeker voor het onderwerp van dit boek waarin een categorie Nederlandse strijders wordt beschreven die nooit eerder een plek heeft gekregen in een militair-historisch werk. Het aantal dat in de Tweede Wereldoorlog meevocht met Italiaanse Partizanen is relatief klein – naar schatting gaat het eerder om tientallen dan om honderden – maar de krijgsverrichtingen van deze Nederlanders zijn op zijn minst het vermelden waard.

Sommigen drongen zelfs door tot cruciale posities in het Italiaanse verzet, zonder dat ze daar in Nederland ooit de daarbij behorende erkenning en waardering voor hebben gekregen. Neem de rol van twee Nederlanders in de befaamde 'Rome Escape Line'. De Nederlandse pater Antoon Musters en de latere beeldend kunstenaar Louis Wagenaar hadden beide een prominente rol in deze verzetsgroep, die erin slaagde om maar liefst 6.500 krijgsgevangenen en joden in veiligheid te brengen. Deze huzarenstukjes werden later zelfs vereeuwigd in Hollywood, maar de Nederlandse hoofdrolspelers werden vakkundig uit het script van 'The Scarlet and the black' geschreven.

Ook de buitengewone lotgevallen van Frits Snapper, die de aanleiding van dit boek vormden, verdienen het om meer dan als een voetnoot van de geschiedenis te dienen. Evenals die van andere Engelandvaarders die - alvorens zij al dan niet hun eindbestemming bereikten - in Italië terecht kwamen en met een jaloersmakende vanzelfsprekendheid meevochten met Italiaanse partizanen. Verzetsgroepen die veelal bestonden uit een bonte aaneenschakelijking van communisten, katholieken, nationalisten, voormalige krijgsgevangenen en vluchtelingen die allemaal hun eigen redenen hadden om de Duitsers te bestrijden.

Dat gold net zo goed voor de Nederlanders die, behalve uit Engelandvaarders, voor het grootste deel bestonden uit mannen die vaak al op zeer jonge leeftijd in Duitse krijgsdienst waren getreden. Weliswaar is er al veel gepubliceerd over landgenoten die dienst namen bij de vijand, maar tot nu toe is daarbij nog nooit ingezoomd op deze specifieke groep. Zij die, vaak nadat ze ooggetuige waren van Duitse oorlogsmisdaden, terugkwamen op hun 'foute' - en niet zelden door jeugdige onbezonnenheid ingegeven - keuze. En die zich vervolgens in Italië (maar bijvoorbeeld ook in Joegoslavië en Rusland) ontpopten tot onverschrokken verzetsstrijders.

Velen moesten hun deelname aan de partizanenstrijd met de dood bekopen. Het wrede lot wil echter dat zij, die de partizanenstrijd overleefden, bij terugkeer naar Nederland in vrijwel alle gevallen werden afgerekend op hun eerste 'foute' keuze. Ze verloren hun Nederlander-schap, kregen tot enkele jaren gevangenisstraf en waren - soms tot in volgende generaties - voor het leven getekend. In schril contrast daarmee staan de feiten in dit boek die er op wijzen dat de Nederlandse overheid er niet voor terugdeinsde om deze 'foute' Nederlandse partizanen te benaderen om als militair dienst te nemen in Nederlands-Indië.

Het toont wederom aan dat de Nederlandse oorlogsgeschiedenis zich niet alleen in zwart-

wit tinten laat beschrijven. Sinds Chris van der Heijden met zijn inmiddels tot standaardwerk uitgegroeide boek *Grijs Verleden* (2001) overtuigend aantoonde dat er vele varianten zaten tussen 'goed' en 'fout', is er gelukkig meer begrip gekomen voor diegenen die tussen de wal en het schip vielen van de vaderlandse oorlogsgeschiedenis. Schrijver Rende van de Kamp, die zelf als militair veelvuldig op buitenlandse bodem actief is geweest, heeft tot in de uithoeken van Italië en de kelders van archieven in binnen- en buitenland gezocht naar deze Nederlandse krijgers. Met als doel het optekenen van hun veelal opzienbarende verhalen én om hen op zijn minst een plek te geven in de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog. Naar mijn mening is hij daar op bewonderingswaardige en boeiende wijze in geslaagd.

Fred Lardenoye, journalist en uitgever,

Nijmegen, mei 2020.

Partizanenstandbeeld in Bologna.

Foto: Rende van de Kamp

INLEIDING

Enkele jaren geleden kwam ik in contact met iemand die vroeg of ik belangstelling had voor een nooit uitgegeven manuscript van een Nederlander die partizaan in Italië was geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog. Het bleek te gaan om het manuscript 'Partizanenherinneringen' van Frits Snapper. Snapper was Engelandvaarder en was onderweg naar Engeland lange tijd in Italië als partizaan actief geweest. Hij werd later zelfs verbindingsofficier tussen de partizanen en een Britse militaire missie. Het manuscript betekende het begin van een zoektocht naar familieleden van Snapper, maar ook naar andere Nederlandse partizanen. Ik werd bijna vaste klant aan de leestafels van het Nationaal Archief in Den Haag en het NIOD in Amsterdam. Ik werd uitgenodigd bij de afdeling Oorlogsarchieven van het Nederlandse Rode Kruis in Den Haag en ik correspondeerde met medewerkers van archieven in Duitsland en Italië. Andere onderzoekers en vrienden, zelfs tot in de Verenigde Staten, bleken fracties van materiaal, dossiers en andere informatie te bezitten die ze mij toestuurden. Ik kwam op deze manier in het bezit van nooit uitgegeven documenten, unieke foto's, CABR-dossiers en zelfs Stasi-dossiers. Het verifiëren van al deze documenten werd een zoektocht op zich, waarbij elk afzonderlijk document uit privécollecties naast de originele documenten in archieven werd gelegd.

Na veel onderzoek bleek dat er veel meer Nederlanders bij partizaneneenheden hadden gediend tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daar was echter nooit onderzoek naar gedaan. Er waren wel eens losse verhalen en artikelen in kranten geweest, een boek of een studie was er nooit gekomen. Nederlanders bleken dienst genomen te hebben bij partizanen in Frankrijk, Italië, Wit-Rusland, Rusland, Oekraïne, Polen, Oostenrijk, Griekenland en Joegoslavië. Met de sporen van onbekende Nederlandse partizanen meegerekend, kwam ik al snel op aantallen tussen de 70 en 80 in Italië alleen. Samen met de andere landen waar Nederlandse partizanen actief waren geweest, kon de teller rond een paar honderd personen komen. Mensen die in Nederland vrijwel allemaal onbekend waren gebleven.

Een aantal van die partizanen uit Nederland bleek memoires of boeken te hebben geschreven, zoals Frits Snapper, Cees van Remmen en Maarten Cieremans. Meestal waren degenen die opschreven dat ze partizaan waren geweest zogenoemde Engelandvaarders. Veelal goed opgeleide mensen van goeden huize die via Italië tenslotte in Groot-Brittannië terechtkwamen. Het was voor deze mensen geen probleem hun manuscripten te laten uitgeven of hun verhalen te vertellen in het Nederland van na 1945.

Voor de meeste anderen lag het totaal anders. Zij waren als jongeman vrijwillig of gedwongen in dienst gekomen van Duitse organisaties als het paramilitaire *Nationalsozialistisch Kraftfahrkorps* (NSKK), de *Organisation Todt* of Legioen Speer. Soms werden zij gedwongen dienst te nemen bij de *Kriegsmarine* of de *Handelsmarine*. Na enige tijd zagen zij in hoe hopeloos hun situatie was en zochten zij een ontsnappingsroute voor een zeker noodlot. Zij deserterden in de landen waar de Duitsers hen naartoe hadden gezonden en sloten zich aan bij de plaatselijke partizanen. Soms bleven zij jarenlang met de partizanen tegen de Duitsers vechten, soms sneuvelden zij, anderen werden door de Duitsers gevangenge-

nomen en berecht. Veruit de meesten van hen kwamen na de oorlog terecht in een land dat collaborateurs verafschuwde en berechtte. Er werden straffen uitgedeeld van jaren. De mannen die waren achtergebleven in snel gedolven graven bleven vaak volledig onbekend. Zij hadden dienst genomen bij de vijand en waren als vermist opgegeven aan het Oostfront. Niemand wist dat zij tot inkeer waren gekomen. Toen na de oorlog de Oosteuropese landen terecht kwamen achter een IJzeren Gordijn, werd een eventuele zoektocht nog meer bemoeilijkt. Er werd in Nederland alleen nog maar op deze mensen gewacht om ze te berechten. En ja, in sommige families zal nog jarenlang een lampje gebrand hebben bij de voordeur. Vergeefs, want veel van deze jonge mannen kwamen nooit meer terug. Nog steeds zijn er onder de vele vermisten uit de Tweede Wereldoorlog partizanen. Mensen die uiteindelijk dus aan de goede kant stonden en vochten tegen de Duitsers.

De mannen die wel terugkeerden, kwamen terecht in een wereld die zich totaal had afgekeerd van alles wat Duits was. Er was geen enkele sympathie meer te verwachten, alleen gevangenisstraf, verlies van het Nederlanderschap en ontzetting uit het stemrecht. Daarom zwegen de meesten wijselijk. Terwijl elk jaar in mei herdenkingen en feestdagen het hele Nederlandse volk bijeen brachten, bleven deze mannen thuis. Zij hadden hun stapels foto's, hun vergeelde documenten, de herinneringen aan hun kameraden en hun niet te vertellen verhalen.

Tijdens het schrijven van dit boek kwam ik in aanraking met familieleden die verbaasd waren dat hun vader partizaan was geweest. Er was nooit over gesproken. Er waren ook familieleden die wel iets wisten van het oorlogsverleden van hun vader of opa. Zij maakten zich zorgen dat zou uitkomen dat hun familielid in Duitse dienst was geweest. Dat was een stigma. De zorgen van deze families waren vrijwel altijd onterecht. Maar weinigen van de oud-partizanen bleken een dossier van het Centraal Archief van de Bijzondere Rechtspleging (CABR) te hebben. Zonder een dergelijk dossier is er na de oorlog geen vermoeden en onderzoek geweest naar de gedragingen tijdens de oorlog van betrokkene.

Er werden na de oorlog onderscheidingen uitgereikt aan de Engelandvaarders die bij partizanen in Italië terecht waren gekomen. Ook werd er door de regering van de Sovjet-Unie nog jaren na de oorlog een onderscheiding uitgereikt aan een Friese partizaan die van het NSKK was overgelopen naar Russische partizanen. Maar de meeste Nederlandse partizanen in Italië kregen helemaal niets. Geen erkenning, geen pensioen, geen onderscheiding, geen bedankje. Een aantal was meerderjarig in dienst gegaan bij de Duitse krijgsmacht, maar er waren er ook die destijds nog minderjarig waren. Bijna niemand kreeg de veteranenstatus. De geschiedenis van de Nederlandse partizanen is dus niet alleen een leemte in de Nederlandse geschiedenis, het is ook een onrecht aan mannen die tegen de Duitsers vochten. Bij mijn onderzoek ben ik gestuit op tal van mooie verhalen. Sommige verhalen zijn lang, zoals het verhaal van Frits Snapper, anderen zijn heel kort. Door de soms bedroevend korte levensverhalen van sommigen te publiceren, worden zij een klein beetje aan de vergetelheid ontrukkt. Een vergetelheid van anonieme graven, verre begraafplaatsen, vermissingen of verzwegen verhalen.

Rende van de Kamp.

*E questo il fiore del partigiano,
o bella, ciao! bella, ciao! bella, ciao, ciao, ciao!
E questo il fiore del partigiano,
morto per la libertà!*

*('t Is de bloem van de partizanen
Oh vaarwel schoonheid, vaarwel schoonheid, vaarwel schoonheid, vaarwel, vaarwel!
't Is de bloem van de partizaan,
die voor de vrijheid viel!)*

Laatste strofe uit het Italiaanse strijdlied *Bella Ciao*.